

Tyske flygtninge fik den mest 1970'er-agtige undervisning, vi havde i 1940'erne

Kristeligt Dagblad, den 25. april og 23. august 2020 (opdateret)

Lise Søgaard

Dette forår er det 75 år siden, at 200.000 tyske flygtninge kom til Danmark fra Nazityskland. I lejrene skulle de tyske børn og unge herefter omskoles og "afnazificeres". Det skete med en antiautoritær, samtalebaseret og for samtiden uhørt moderne undervisning

De boede i barakker på Kløvermarken på Amager, hvor der i dag er fodboldbaner, ved Rom nær Lemvig på en gammel flyveplads, der i dag er en del af Geopark Vestjylland, og i Oksbøl ved Varde, hvor der siden blev anlagt en stor granplantage – snart er der også et nydeligt, arkitekttegnet museum på stedet.

De tyske flygtninge, der for 75 år siden kom her til Danmark i de allersidste måneder af Anden Verdenskrig, godt 200.000 i alt, udgjorde på det tidspunkt en væsentlig gruppe, svarende til fem procent af den daværende danske befolkning. Og mens Befrielsen i 1945 satte danskerne fri, blev de tyske flygtninge bag deres pigtrådshegn i lejrene rundt om i landet. Fraternisering var forbudt, og det gik begge veje. Der var bare ét, ret stort, problem med "lad-dem-passe-sig-selv-bag-hegnet-til-de-kan-komme-hjem-tanker", og det var, at dem bag hegnet var opdraget til at være nazister.

Historien om de tyske flygtninge, der opholdt sig i Danmark fra 1945 til 1949, fortæller historiker og museumsinspektør John V. Jensen fra Vardemuseerne i en ny bog med titlen "Tyskere på flugt". Den i dag mest kendte fortælling handler om, hvor mange af flygtningene, der døde i lejrene. Det er også den synlige historie, den, der kan aflæses i de overvældende mange kors, som er rejst på flygtningekirkegårdene rundt om i landet, for eksempel på Vestre Kirkegård i København. 17.000 tyske flygtninge døde i danske lejre, 7000 af dem var børn. Det er voldsomme tal, men:

"De fleste af flygtningene døde før Befrielsen, altså mens lejrene stadig var i tyskernes varetægt. Derudover var de, der døde, ofte i forvejen i en dårlig forfatning efter sult under krigen og flugten fra Den Røde Hær," siger John V. Jensen.

Det er også sandt, at de danske læger dengang ikke ville hjælpe, men stemningen i Danmark i krigens sidste måneder var meget antitysk. Beskyldninger om landsforræderi hørte til dagens orden, og man hørte løbende om danske modstandsfolk, der var blevet henrettet, påpeger historikeren.

"En anden udbredt misforståelse i nutiden er, at det, der foregik i de danske flygtningelejre, skulle være som det, der foregik syd for grænsen i kz-lejrene. Og det er helt forskruet. Man har i eftertiden fået en idé om, at danskerne med vilje ombragte disse mennesker, og det er simpelthen ikke rigtigt. Tværtimod er man på det tidspunkt ret bevidst om, at man lever i et demokrati, og der er spilleregler, der skal overholdes. At vi ligefrem er forpligtet over for flygtningene," siger John V. Jensen.

Når det er slået fast, kan man bevæge sig videre til at se på de ufortalte dele af historien om de tyske flygtninge: Hvad fik de at spise? Jo, det var primært rugbrød og kartofler. Hvad underholdt de sig med? Feltbiograf og kortspil, såmænd. Hvordan gik det flygtningene sidenhen? Ofte udmærket, måske især dem, der kom tilbage til Vesttyskland.

For museumsinspektøren er der dog ét spørgsmål, som er virkelig interessant at dykke ned i, nemlig: Hvordan underviste og "afnazificerede" man flygtningene? Den danske flygtningeadministration blev etableret, efter nogen tøven, i september 1945.

"I de første måneder efter Befrielsen holder man fra dansk side lige hænderne for øjnene og tænker: 'Den her er der nogle andre blandt de allierede, der tager sig af.' Men det sker altså ikke. Og da det omsider står klart, bliver flygtningeadministrationen oprettet," siger John V. Jensen.

Der var blandt de tyske flygtninge omtrent 66.000 børn i skolealderen.

Glade tyske skolepiger fra flygtningelejr i Aarhus. Den danske behandling af flygtningene er blevet stærkt kritiseret i nutiden, men der er også noget godt at sige om flygtningeadministrationen, mener historiker John V. Jensen. – Foto: Havreheds arkiv.

”De skal ikke lære dansk, for tanken er, at de skal tilbage til Tyskland, så snart det er muligt, men man kan heller ikke bare lade børnene gå og kede sig. Det ved man godt, at der ikke kommer noget godt ud af. Så der skal iværksættes noget undervisning på tysk. Og samtidig rumsterer spørgsmålet om, hvordan man får fortalt de her mennesker, at alt det, de har troet fuldt og fast på i 13 år, ikke bare er forkert, men dybt forkert og imod alt, hvad verden skal være.”

Presset for at få flygtningene ”omsindet”, som det blev kaldt, kom ikke primært fra dansk side, men i første omgang fra såkaldte immigranttyskere hertilands. En del tyske statsborgere var under krigen flygtet til Danmark og havde opholdt sig her på grund af politisk forfølgelse i hjemlandet. Man kan eksempelvis tænke på den gode Herbert Schmidt fra tv-serien ”Matador”.

Mange var kommunister og socialdemokrater og begik sig efter krigen frit i Danmark, mens deres landsmænd sad bag pigtråd. De havde fra begyndelsen mange gode idéer til undervisningens udformning og pressede på for at få den igangsat.

"Det er man lige lidt skeptisk over for fra dansk side. For flygtningene skal jo ikke udsættes for propaganda nu med eksempelvis kommunistisk fortegn. Men man vælger altså at køre videre med deres idéer," siger John V. Jensen.

Samtidig var en del folk fra højskolebevægelsen involveret i "tænk tanken" bag flygtningeundervisningen, herunder den daværende forstander for Askov Højskole, Jens Therkelsen Arnfred, og forstander for Esbjerg Arbejderhøjskole, Poul Hansen.

Kommunelærer Claus Moldt (1899-1986) var daglig leder af undervisningen i flygtningelejren på Kløvermarken i København. Han var oprindeligt fra Als og veteran fra Første Verdenskrig. Foto: Havreheds Arkiv.

Klart blev det, at de undervisningsmaterialer, der allerede fandtes på tysk, under ingen omstændigheder kunne genbruges. Som kommunelæreren Claus Moldt, der var daglig leder af undervisningen i flygtningelejren ved Kløvermarken på Amager, hvor der var i alt 4500 tyske flygtningebørn, på skrift bemærkede, var nazismen trængt ind som en "Surdej" overalt i de skolebøger, der var produceret i Tyskland i 1930'erne. Var der en tegning af et drengebarn i en stovebog, var det iklædt brun uniform og et armbind med hagekors på. I historiebøgerne blev "jøden" fremstillet som årsagen til alle verdens ulykker.

Løsningen blev at se mod det neutrale Schweiz efter tysksprogede skolebøger, og "uinficerede" hæfter med regneopgaver og stoveøvelser blev skaffet og sendt herop.

Der var ikke danske lærere i overskud, så lærerne fandt man internt ved at finkæmme lejrene. Når de var fundet, blev de "screenet" for nazistiske synspunkter – for det hændte, at der blandt de voksne i lejrene gemte sig hærdede nazister.

Blandt de efterladte papirer fra Oksbøllejren har John V. Jensen fundet nogle af de spørgeskemaer, der er blevet brugt:

"Så har man 50 spørgsmål, som man blander godt for hver gang. 'Hvad mener du om Hitler?', 'Hvad mener du om attentatet mod Hitler i 1944?', 'Hvad mener du om den frie meningsdannelse?'. Alt efter hvordan lærerne svarede sig ud af det, fandt man ud af, om de var egnede til at stå for undervisningen eller ikke," fortæller John V. Jensen.

En ting var indholdet, noget andet var formen. Hans Scherfigs "Det forsømte forår", der udkom i 1940, viser et kerneeksempel på en hadelærer i den ondsksfulde og dybt autoritære lektor Blomme. De tyske lærere var vant til at være hævet over eleverne, og at eleverne skulle tugtes, hvis de på nogen måde troede noget andet. Men på dansk grund, bag pigtråd, kom der nye boller på suppen.

"Det, man kom frem til, var en pædagogik og undervisningsstrategi, der for den tid var meget moderne, og som først for alvor vandt indpas i de danske skoler i 1970'erne," siger John V. Jensen.

Oversigtsbillede over Oksbøllejren ved Varde. – Foto: Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv.

"Lærerens rolle er interessant. Han må ikke være autoritær. Han skal fremstå ved sit eksempel og ikke det, han siger. Det er ret moderne i 1946. Man finder det utroligt vigtigt at indpode dem noget demokratisk dannelse, når de nu er opvokset i et diktatur, men samtidig ønsker man ikke at fare frem med den. Man vil for alt i verden ikke ud i en situation, hvor man presser noget ned i halsen på dem og siger: 'Her er, hvad I skal tro på nu!'."

I befolkningen var stemningen efter Befrielsen hård over for flygtningene. Nok skulle de måske have mad, vand og tag over hovedet, men så heller ikke mere. På den baggrund måtte man retfærdiggøre, at der blev brugt danske kræfter på sådan noget som undervisning i lejrene. Som lederen af den danske flygtningeadministration Johannes Kjærbøl fortalte i et radioforedrag sendt ud til nationen i 1946:

"Spørgsmaalet bliver, hvordan et land, der roser sig af at være demokratisk, tager den Byrde. Vi skal hjælpe Tyskerne for at redde os selv (...) I maa forstaa, at for megen Haardhed også vil skade os selv," lød det.

Resultatet blev en meget dialogbåret undervisning, hvor samtalen mellem læreren og hans elever var af stor vigtighed, siger John V. Jensen.

I et papir til lærerne om, hvordan man kunne fremme forståelsen af demokrati i skolen, lød ét af forslagene således:

”Ved at søge at indskrænke Lærernes ydre Autoritet, Katedervældet. Læreren bør af Børnene betragtes som en Ven og Medarbejder, som ikke selv er ufejlbarlig og skulle være modtagelig over for Kritik.”

Men den nymodens reformpædagogik bed ikke altid på de tyske elever. Den førnævnte kommunelærer Claus Moldt, der lige efter Befrielsen underviste i lejren på Kløvermarken, fortalte senere i 1980'erne, at han til at begynde med havde svært ved at trænge igennem til de tyske børn. Han forsøgte at lave lidt sjov med dem, men ”det letkøbte” bed ikke på dem – de var vant til alvor. Oplæsning af et digt som en form for underholdning kunne de til nød gå med til.

”Claus Moldt er sådan en figur, man kan finde meget sympatisk, når man læser hans tanker i dag. Han kom fra Als og havde været med i Første Verdenskrig. Han ved jo nok noget om, hvad elendighed er, og kommer ikke bare drivende ind fra en højere læreanstalt. Han er humanist, som jeg ser det, og har en forståelse for, at de tyske flygtninge også er mennesker.”

Historieundervisningen var ikke det, der blev gjort mest ud af i lejrene, og de ”apolitiske” fag som regning, geometri og stavning fyldte mest. John V. Jensen har desuden gennemgået lærebøgerne udgivet af flygtningeadministrationen og fundet, at de er ”klinisk rensset” for politisk agitation. Her er gamle heltekvad og rim om mariehøner og honningbier og ikke et ord om ”Blut und Boden”.

Flygtningeadministrationen planlagde faktisk at fremstille en ny historiebog særligt til undervisningen i lejrene, men Claus Moldt bemærkede, at ”den naturligvis ikke var let at skrive paa en tilfredsstillende Maade”. Tænkere som Hal Koch og Poul Henning-sen

kritiserede i 1940'erne isolationspolitikken og talte for en øget medlidenhed med flygtningene bag pigtrådshegnet.

Der var stadig brodne kar blandt flygtningene, og indimellem hændte det, at en SS'er blev fundet og udleveret til briterne, men flertallet var helt almindelige mennesker. Der findes rørende beretninger fra de danske lejre, som denne fra en tysk kvinde, der som lille pige var flygtet mod Danmark sammen med sin lillebror, mor og bedstemor. Pigens far, der var taget til fronten for at kæmpe, havde givet pigens mor en pistol, før de tog afsked.

"Så kan du skyde dig selv og resten af familien, hvis I falder i hænderne på russerne," havde faderen sagt.

Under flugten døde moderen, og da hun var død, fandt pigen pistolen og gik ned og kastede den i floden, bevidst om, at hun aldrig ville være i stand til at føre det ud i livet.

I dag kan de tyske flygtninge minde os om, at der sjældent er rene skurke og rene helte, og så er det ikke helt forkert at trække en linje op til nutidens debat om flygtninge, om børn i asylcentre, og hvad man gør med Syrienskrigere, der vender hjem, mener John V. Jensen.

"Det har virkelig overrasket mig, hvor human og fremsynet man trods alt har været dengang, og det er måske det mest tankevækkende, at der bliver tænkt på fremtiden, ikke på, hvordan man føler omkring tyskerne lige i øjeblikket. Hvis vi nu ser ud over, hvordan vi har det nu og her, hvad får vi så mest ud af på den lange bane?"